

М. С. Трофименко,
здобувач НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН Укра-
їни, прокурор Краматорської міжра-
йонної прокуратури з нагляду за до-
держанням законів у природоохорон-
ній сфері, юрист 3-го класу

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІ ЖІНОК НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті досліджуються проблеми правового регулювання праці жінок на вугільних підприємствах, а саме: ретельному правовому аналізу піддається питання гендерної рівності в частині допуску жінок до виконання підземних робіт та відповідність правових положень Кодексу законів про працю України до положень Конвенції Міжнародної організації праці з питань застосування праці жінок при виконанні підземних робіт. Обрана тема розкривається шляхом аналізу історичного досвіду, міжнародно-правових актів та чинного національного законодавства. Також на основі зроблених висновків даються пропозиції щодо вдосконалення чинного трудового законодавства.

Ключові слова: вугільна промисловість, особливості праці жінок.

Постановка проблеми. Стаття 24 Конституції України проголосила, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1].

Метою статті є аналіз законодавчого забезпечення рівності прав жінок і чоловіків, що забезпечується такими правовими засобами: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (18.12.1979), ратифікована УРСР ще у 1980 р. [2], та підсумкові документи Всесвітньої конференції щодо становища жінок «Дії в інтересах рівності, розвитку і миру» [3] зобов'язують держави включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні Конституції. Україна також приєдналася до Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених IV Всесвітньою конференцією щодо становища жінок (15.09.1995) [3]. На рівності прав і свобод чоловіків та жінок наголошується і в ст. 3 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (16.12.1966) [4].

Свідченням пріоритетності становлення в Україні суспільства гендерної рівності як умови реалізації демократії європейського зразка і створення повноцінного громадянського суспільства є прийняття 8 вересня 2005 р. Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого є усунення

дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією й законами України [5].

Так, відповідно до ст. 17 цього Закону жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Україна має певний історичний досвід законодавчого врегулювання відносин із використання праці жінок при виконанні підземних робіт.

У дореволюційній Росії жіноча й дитяча праця застосовувалась повсякчасно, однак оплачувалась нижче, ніж праця дорослого чоловіка. Існували закони, що забороняли або обмежували застосування жіночої праці в ряді професій, шкідливих для жіночого організму. Так, згідно зі ст. 655 Гірського Статуту (1893) жінки і діти не допускалися до підземних та нічних робіт [6, с. 25].

Під час Першої світової війни у зв'язку з гострою нестачею робочої сили офіційно було дозволено застосування на підземних роботах жіночої та дитячої праці. На підставі ст. 87 Основних Державних Законів (1906) тимчасово, аж до закінчення воєнних дій, постановлено: до нічних і підземних робіт на кам'яновугільних копальнях Європейської Росії допускаються особи жіночої статі, а також малолітні робітники, які не досягли п'ятнадцятирічного віку [7, с. 105–106].

Після Жовтневої революції 1917 р. усі вказані закони втратили силу. Розпочата індустріалізація країни вимагала величезної кількості робітників, і йшлося вже не про обмеження жіночої праці, а про його розширення. У 1931 р. був опублікований спеціальний «список професій і посад, на яких застосування жіночої праці має бути дозволено». Надалі цей список був визнаний недостатнім і в 1938 р. був опублікований розширений «Список робіт, до яких допускаються жінки» [8, с. 6–9].

Під час Великої Вітчизняної війни в СРСР стали залучатися на всі виробництва і на всі роботи без жодного винятку. 4 жовтня 1943 р. по шахтах була розіслана Директива Наркому вугільної промисловості СРСР В. В. Вахрушева про впровадження жіночої праці у вугільній промисловості. У ній зазначалося, що необхідно «перевести всіх чоловіків, що підлягають заміні жінками, на роботи в забій і на проходження виробок. На звільнені місця направити жінок» [9].

З 1943 по 1947 рр. на підземних роботах у шахтах Донбасу працювало до 80% жінок. Усього на підземних роботах у воєнні та повоєнні роки працювали від 200 до 250 тисяч жінок відповідно. Медаллю «За відновлення вугільних шахт Донбасу» нагороджено 46 300 осіб, з них більше половини – жінки.

У повоєнні роки питання, пов'язані з використанням праці жінок на підземних роботах, регулювались Постановою Ради Міністрів СРСР від 13.07.1957 № 839 «Про заходи із заміни жіночої праці на підземних роботах, у гірничодобувній промисловості і на будівництві підземних споруд» [10]. Постанова забороняла використання жіночої праці на цих роботах, за винятком тих випадків, коли жінки обіймають керівні посади і не зайняті фізичною працею, займаються санітарним і побутовим обслуговуванням, проходять курс навчання, допущені на стажування в підземні частини підприємств, а також коли їм належить спускатися час від часу в підземні частини підприємства для виконання нефізичних робіт.

Перелік посад, пов'язаних із підземними роботами, на яких як виняток дозволяється застосування жіночої праці, було затверджено Постановою Держкомпраці СРСР

від 30.08.1957 №292 [11, с. 238–242]. До цього переліку входили: начальники (директори), головні інженери шахт і копалень з видобутку вугілля, рудних і нерудних копалин, що добуваються підземним способом, на будівництві метрополітенів, тунелів, шахтобудівних та шахтомонтажних управлінь, на будівництві інших підземних споруд; їхні заступники, головні інженери, техніки й інші керівні працівники, спеціалісти і службовці, які не виконують фізичної праці; головні, старші і дільничні маркшейдери; геологи, гідрологи і працівники науково-дослідних та нормативних організацій, установ; працівники навчальних пунктів, які проходять курс навчання і допущені до стажування в підземних частинах підприємства; лікарі, середній і молодший медичний персонал, інші працівники, зайняті санітарним обслуговуванням; буфетниці, працівники, зайняті побутовим обслуговуванням; чергові, які обслуговують стаціонарні механізми з автоматичним пуском і не виконують інших робіт, пов'язаних з фізичними навантаженнями.

На сучасному етапі розвитку української держави законодавчо закріплено заборону використання праці жінок на підземних роботах.

Так, згідно зі ст. 174 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування) [12].

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці (далі – МОП) №45 «Про застосування праці жінок на підземних роботах в шахтах будь-якого роду» (21.06.1935) жодна особа жіночої статі, яким би не був її вік, не може бути використана на підземних роботах у шахті. У національному законодавстві можуть бути виключені з указаної заборони: жінки, що займають керівні посади та не виконують фізичної праці; жінки, зайняті санітарним та соціальним обслуговуванням; жінки, що проходять курс навчання і допущені до проходження стажу в підземних частинах шахти з метою професійної підготовки; інші жінки, які повинні спускатися час від часу в підземні частини шахти для виконання робіт нефізичного характеру [13].

Таким чином, українським урядом зроблено певні виключення щодо заборони застосування праці жінок на підземних роботах, а саме: виконання нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування.

Проте вважаємо, що законодавцем не використано в повній мірі можливості, що надана в Конвенції МОП №45, щодо виключень із загального правила заборони використання праці жінок на підземних роботах.

Крім того, ч. 3 ст. 11 згаданої раніше Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка встановлює перелік заходів держав-учасниць щодо запобігання дискримінації жінок з причини заміжжя або материнства і гарантування їм ефективного права на працю, передбачено, що законодавство, яке стосується захисту прав жінок, періодично розглядається в світлі науково-технічних знань, а також переглядається, скасовується або розширюється, наскільки це потрібно.

На нашу думку, зважаючи на євроінтеграційний курс України, слід внести доповнення в ст. 174 КЗпП України та викласти її у такій редакції:

Стаття 174. Роботи, на яких забороняється застосування праці жінок

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт, а саме:

- 1) зайняття керівних посад, що не потребують виконання фізичної праці;
- 2) зайняття санітарним та соціальним обслуговуванням;
- 3) проходження курсу навчання та допущення до проходження стажу в підземних частинах шахти з метою професійної підготовки;
- 4) інші види робіт, при яких жінки повинні спускатися час від часу в підземні частини шахти для виконання робіт нефізичного характеру.

Забороняється також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, а також граничні норми підіймання і переміщення важких речей жінками затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці.

Окремо слід звернути увагу на відсутність законодавчо закріпленого переліку підземних робіт, при яких можна застосовувати працю жінок.

У цьому аспекті слід розглянути досвід Російської Федерації (далі – РФ) щодо правового регулювання праці жінок на підземних роботах. Так, Переліком тяжких робіт зі шкідливими умовами праці, при виконанні яких заборонено використання жіночої праці, затвердженим Постановою Уряду РФ від 25.02.2000 № 162, встановлено перелік посад керівників, спеціалістів та інших працівників, пов'язаних з підземними роботами, на яких дозволяється, як виняток, застосування жіночої праці. До таких посад належать:

1) генеральний директор, директор, начальник, технічний керівник, керуючий, головний інженер шахт і копалень на видобутку вугілля, рудних і нерудних копалин підземним способом, на будівництві метрополітену, тунелів, шахтобудівних і шахтопрохідницькі управлінь, будівельних та будівельно-монтажних управлінь і будівництв та інших підземних споруд, їх заступники і помічники;

2) начальник, головний інженер гірських цехів і дільниць, їх заступники і поміч –ники;

3) старший інженер, інженер, технік, інші керівники, фахівці і службовці, які не виконують фізичної роботи;

4) інженер, технік, лаборант, інші фахівці і службовці, які не виконують фізичної роботи і з непостійним перебуванням під землею;

5) головний маркшейдер, старший маркшейдер, маркшейдер рудника, шахти, маркшейдер; головний геолог, головний гідрогеолог, головний гідролог, геолог рудника, шахти, геолог, гідрогеолог рудника, шахти, гідрогеолог, гідролог;

6) працівники, які обслуговують стаціонарні механізми, що мають автоматичний пуск і зупинку, і не виконують інших робіт, пов'язаних з фізичним навантаженням;

7) працівники, що проходять курс навчання і допущені до стажування в підземних частинах організацій;

8) працівники наукових та освітніх установ, конструкторських і проектних організацій;

9) лікар, середній та молодший медичний персонал, буфетник та інші працівники, зайняті санітарним та побутовим обслуговуванням [14].

Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.1993 № 256 затверджено Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок [15]. Зазначеним Переліком встановлено заборону праці жінок, зокрема, на гірничих роботах. На наш погляд, доцільно доповнити Перелік чітко визначеним списком гірничих професій, при яких дозволяється використання праці жінок при виконанні підземних робіт.

Цікавим також видається значення фізіологічних особливостей жіночого організму, які мають бути враховані як основний фактор при вирішенні питання щодо приймання жінок на певні посади на підприємствах вугільної промисловості.

Висновки. На наш погляд, внесення запропонованих доповнень до ст. 174 КЗпП України та розроблення переліку посад керівників, спеціалістів та інших працівників, пов'язаних з підземними роботами, на яких дозволяється, як виняток, застосування жіночої праці, з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду призведе до таких позитивних результатів:

1) приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів;

2) покращить гендерну ситуацію у вугільній промисловості;

3) мінімізує зловживання керівниками вугільних підприємств при прийнятті на роботу жінок, до функціональних обов'язків яких входить виконання підземних робіт;

4) приведе до збільшення конкуренції на заміщення вакантних посад на підприємствах вугільної промисловості, пов'язаних з підземними роботами, що, у свою чергу, позитивно позначиться на професійному рівні працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс] : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 18.12.1979. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Дії в інтересах рівності, розвитку і миру [Електронний ресурс] : матеріали IV Всесвіт. конф. щодо становища жінок. – Пекін, 4–15 верес 1995 р. – Режим доступу: <http://www.kurcer.com>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ратифіковано [Електронний ресурс] : загв. Указом Президії Верхов. Ради Укр. РСР № 2148-VIII від 19.10.73. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [Електронний ресурс] : Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Графь А. А. Сводь потановлений горнопромышленности / А. А. Графь, В. Р. Дэвиеръ. – М. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1904. – Т. 3.

7. Особые журналы Совета Министров Рос. империи. 1909–1917 гг. [Электронный ресурс] / 1915 год. – М., 2008. – С. 105–106. – Режим доступа: <http://miningwiki.ru>.
8. Охрана труда и техника безопасности на промышленных предприятиях. – 2011. – № 3. – С. 6–9.
9. Материал из MiningWiki – свободной шахтерской энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://miningwiki.ru>.
10. О мероприятиях по замене женского труда на подземных работах в горнодобывающей промышленности и на строительстве подземных сооружений [Электронный ресурс] : Постановление Совета Министров СССР от 13 июля 1957 № 839. – Режим доступа: <http://www.libussr.ru>.
11. Труд женщин и молодежи : сб. нормат. актов / А. К. Гаврилина, Н. Н. Шептулина. – М. : Юрид. лит., 1990. – 400 с.
12. Кодекс законів про працю України [Электронный ресурс] // Відом. Верхов. Ради. – 1971. – № 50. – Ст. 375. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Про застосування праці жінок на підземних роботах в шахтах будь-якого роду [Електронний ресурс] : Конвенція Міжнар. організації праці № 45 від 21.06.1935. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.
14. Об утверждении перечня тяжелых работ и работ с вредными или опасными условиями труда, при выполнении которых запрещается применение труда женщин [Электронный ресурс] : Постановление Правительства РФ от 25 февраля 2000 г. № 162. – Режим доступа: <http://base.garant.ru>.
15. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок [Електронний ресурс] : Наказ М-ва охорони здоров'я від № 256 від 29.12.93. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Трофименко М. С.

ОСОБЕННОСТИ ТРУДА ЖЕНЩИН НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УГОЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье исследуются проблемы правового регулирования труда женщин на угольных предприятиях, а именно: тщательному правовому анализу подвергаются вопросы гендерного равенства в части допуска женщин к выполнению подземных работ и соответствие правовых положений Кодекса законов о труде Украины с положениями Конвенций Международной организации труда по вопросам применения труда женщин при выполнении подземных работ. Выбранная тема раскрывается путем анализа исторического опыта, международно-правовых актов и действующего национального законодательства. Также на основе сделанных выводов даются предложения по совершенствованию действующего трудового законодательства.

Ключевые слова: угольная промышленность, особенности труда женщин.

Trofymenko M. S.

FEATURES WORK OF WOMEN ON THE COAL INDUSTRY

***Problem setting.** This paper deals with the problems of legal regulation of women's work in coal mines, namely: gender equality in the admission of women to perform underground work and the compliance of the legal provisions of the Labor Code of Ukraine with the provisions of ILO Conven-*

tions concerning the employment of women in the performance of underground works are studied and analyzed.

Target of research. The given theme is revealed through a comparative analysis of the historical experience, international instruments and current national legislation.

Article's main body. On this basis, the author concluded that there is the necessity to introduce the changes to current labor legislation, in particular, Article 174 of the Labor Code of Ukraine regarding the clarification and expansion of the list of categories of works, which allow women's work in the coal industry. In addition, it is proposed to legislate a clear list of underground works under the classification of occupations where the use of female labor is allowed.

Conclusions and prospects for the development. In his article, the author noted that the introduction of the proposed amendments to Article 174 of the Labor Code of Ukraine and the development of the list of posts of executives, professionals and other workers connected with underground operations, where, as an exception, the use of female labor is permitted, taking into account national and international experience, will improve the gender situation in the coal industry, will minimize abuses on the part of executives of coal companies while employing women, will increase the competition for vacancies in the coal industry connected with underground works and will improve the professional level of these workers. Such innovations will bring Ukrainian labor legislation to European standards.

Key words: coal industry, the peculiarities of women employment.